

Landskabet

Egnen omkring Tisvilde Hegn er præget af landskabets forandringer gennem to perioder.

Ved landhævningen i slutningen af stenalderen for ca. 4.000 år siden, delte stenalderhavets kystskrænt området. Nyt land, som kaldes den hævede havbund, opstod vest for Strandvejen mod Asserbo og Liseleje, mens det ”gamle land” over kystskrænten i Tisvilde Hegn forblev. Før landhævningen var Arresø en fjord forbundet med Kattegat, men landhævningen afskar søen fra havet.

I 1500-tallet hærgede en omfattende sandflugt fra kysten ved Asserbo og lagde i løbet af et par hundrede år hele egnen øde. Før sandflugten havde området, ligesom det øvrige Sjælland, spredte bebyggelser og dyrket land, hvor jorden kunne bære det.

Bekæmpelse af sandflugten

Det vides ikke, hvorfor sandflugten opstod fra kysten ved Asserbo. Ter-rænet på den hævede havbund var formodentlig dækket af en skrøbelig be-voksning, som næppe tålte for meget slid, før det bare sand lå blottet. Sandflugten varede mere end hundrede år.

Omkring år 1700 var problemet så omfattende, at mange bønder alle-rede havde forladt hus og hjem. Landsbyen Torup var allerede gået tabt, og byerne Tisvilde og Tibirke var truede.

Man begyndte nu at dæmme op for sandets vandring ved hjælp af ris-gærder og lignende. Det viste sig utilstrækkeligt, og i 1724 blev indsatsen forstærket.

En tysker, Johan Ulrich Røhl, blev kaldt til landet for at lede arbejdet. Lokale bønder med hestevogne, som skulle lave hoveriarbejde, 100 soldater samt 15 vogne fra Københavns Garnison blev stillet til hans rådighed.

Røhl var særdeles handlekraftig, men blev også hurtigt berygtet for sin hårdhændede behandling af folkene. Arbejdet var hårdt og bestod i at køre tang fra stranden, som blev lagt på san-det for at dæmpe vandringen og holde på fugten. Et omfattende grøftesystem blev gravet og sat med græstørv som forsvar mod sandets vandring, og der blev sat gærder samt plantet hjælme og marehalm.

Det lykkedes at stoppe sandflugten i 1730'erne, men Røhl blev indhentet af de mange problemer, han havde skabt på grund af sin opførsel. En kommission gennemgik hans embeds-førelse og satte ham fra bestillingen.

På et af de sidste store sandbjerge i Tisvilde blev i 1738 rejst et monument til minde om bekæmpelsen af sand-flugten. Monumentet bærer forskellige tekster og digte på dansk, tysk og la-tin, og nævner de involverede konger og betydende embedsmænd for deres fortjenester. Området omkring mo-numentet er fredet. Her er hvert år et kildemarked samt andre folkelige akti-viteter.

Skovens historie

Omkring år 1800 begyndte man at plante skov på dette store og golde område. Først såede man frø af skovfyr og senere også frø af gran, birk, bøg og eg.

Det viste sig dog at der kom bedre resultater når man plantede små træer, som kom fra lokale planteskoler. De bedste resultater fik man når man forbe-redte plantehuller på 1 alen x 1 alen (1 alen = 66 cm). Plantehullerne blev forsynet med en skovfuld ler, og man plantede først når plantehullet havde henligget en tid. Ler til plantehullerne måtte man køre til de store sandbjerge fra små lergrave som blev lavet rundt omkring på egnen. Arbejdet tog efterhånden fart og omkring 1900-tallet var hele området samt Liseleje og Asserbo Plantager sydvest herfor dækket af skov.

Jordbunden i Tisvilde Hegn er varieret og præget af fortiden. Nogle steder findes god sjællandsk muld, hvor eg og bøg kan gro. Andre steder ligger bjerge af sand i mange meters højde, og her kan kun fyr og gran trives. Be-voksningerne i området får lov til at blive meget gamle så der er muligheder for at se pragtfulde gamle gran- og fyrretræer, ligesom skovbunden under de gamle bevoksninger bliver noget ganske særligt med sit dække af mos.

Dyr og planter

I Tisvilde Hegn kan du opleve et varieret dyre- og planteliv af både almin-delige og mere sjældne arter. Flere værdifulde urter, som er indvandret fra de nordiske nåleskove, f.eks. orkideen knærod, arter af vintergrøn og linnea, er knyttet til denne meget mosrige nåleskov, og du kan finde mange forskellige arter af mosser, laver og svampe.

Tisvilde Hegn er et godt levested for mange insekter, krybdyr, småfugle og rovfugle. Flere sjældne arter af biller og sommerfugle trives godt i den lysåbne, gamle nåleskov, og både stor vandsalamander og grøn frø lever her.

Fuglearterne gråsisken, misteldrossel og hedelærke holder normalt til på de vestjyske heder, men du kan også finde dem her sammen med mere sjældne arter som f.eks. markpiber og huldue. Sortspætten er Europas største spætte, og den ses ofte i området. Den er helt sort med rød isse el-ler nakke og har et højt gennemtrængende skrig. Sortspætten yngler i høje træer, hvor den udmejsler et 1/2-1 meter dybt redehul.

Hvis du er heldig, kan du se både rådyr og kronstyr i Tisvilde Hegn. Kronstyrerne stammer fra Jægersborg Dyrehave. De blev hentet hertil i 1976 og de senere år har de spredt sig i de nordsjællandske skove.

Klitterne, stranden og Melby Overdrev

Klitterne, stranden og Melby Overdrev udgør til sammen et ganske ene-stående område på Sjælland.

Mellem Tisvildeleje og Liseleje strækker sig en 9 km lang kystlinje med brede kystklitter. Her findes nogle af de mest eftertragtede badestrande i Nordsjælland.

Klitterne er skabt af havets og vindens påvirkninger gennem årtusinder. Havet aflejrer sand på stranden, og vinden fører det ind over land, hvor det opfanges og danner klitter. Klitterne er en meget sårbar naturtype, og de er vigtige at bevare for at undgå sandflugt.

Melby Overdrev med sine forskellige klit- og hedetyper, fattigkær m.m. er levested for mange sjældne planter, fugle og insekter. Området nyder stor opmærksomhed blandt fagfolk og naturinteresserede. Melby Overdrev blev anvendt som skydeområde for militæret i mere end 100 år, og det er nok forsvarrets fortjeneste, at overdrevet ikke er plantet til eller bebygget i dag.

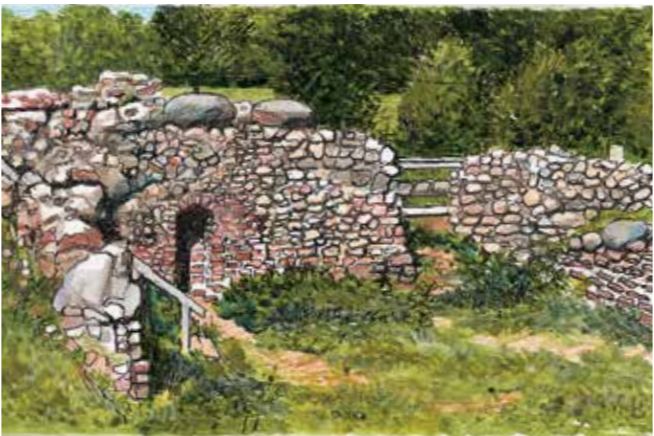
NATURA 2000

Tisvilde Hegn er en del af det europæiske netværk, der kaldes NATURA 2000. Tisvilde Hegn er udpeget, fordi området indeholder sjældne og værdifulde naturtyper, dyr og planter, der er beskyttet efter EU-fugle-beskyttelsesdirektivet og EU-Habitatdirektivet.

Asserbo Slotsruin

Biskop Absalon grundlagde Asserbo som kloster i 1100-tallet. En tid husede klosteret munke af Karteuserordenen. Munkene opgav dog foretagendet efter få år og overdrog Asserbo til Sorø Kloster, som lod skiftende lens-mænd bestyre området og ombygge klosteret.

I 1560 erhvervede kongen borgen og det tilhørende gods, der var opført på det tidligere klostergrund. Sandflugt og ildebrand ramte Asserbo Slot, der blev forladt og forfaldt, fordi byggematerialer fra slottet blev hentet og anvendt andre steder på egnen.

Tibirke Kirke

Kirken er den eneste tilbageværende bygning fra det oprindelige Tibirke. Omkring kirken lå 10 gårde, som blev forladt i 1725, da bønderne blev beordret til at efterlade bygningerne som værn mod sandets vandring. Kong Frederik d. 4. tillod ikke, at selve kirken forsvandt, selv om sandet allerede i 1717 dækkede til tagskægget på den ene side.

Tibirke Bakker

Øst for Tisvilde Hegn ligger Tibirke Bakker på fronten af sandets udbredelse mod øst.

Velhavere og kunstnere købte grunde i Tibirke Bakker i starten af det 19. århundrede, fordi de var betaget af områdets skønhed. Tibirke Bakker ejes stadig af private, og er omfattet af en fredning.

Det er tilladt at færdes på veje og stier, som bl.a. fører til et storslået udsigtspunkt midt i området.

Velkommen til Tisvilde Hegn

Hundeskov. Liseleje Plantage er hundeskov. Her må hunden gå løs, men den skal være under fuld kontrol. Det er endvidere til ladt at færdes med løs hund på stranden fra den 1.10 - 31.3.

Lejr- og grillplads. Lejr- og grillpladsen ca. 200 m øst for Asserbo Slotsruin kan benyttes frit af mindre grupper.

Handicapforhold. Der findes kun faciliteter for kørestolsbrugere i Liseleje og i Tisvildeleje.

Vandreruter. Den gule vandrerute er skovens egen og anbefales hvis du ønsker en tur til nogle af skovens flotte steder. Ruten markeret med rødt viser en rute til oldtidsvejen og til ”Udsigten” i Tibirke bakker. Ruten til oldtidsvejen er endvidere en del af Ellemosestien som er beskrevet i en folder udgivet af Frederiks-borg Amt.

Andet. Der findes en særlig ridefolder for området. Ridning på den ubevoksede del af stranden er tilladt fra den 1.9 - 31.5.

Bemærk venligst forbudet mod åben ild i området grundet brandfaren.

Tisvilde Hegn administreres af Naturstyrelsen, Nordsjælland. Find flere oplysninger på www.nst.dk.

Tisvilde Hegn

Miljø- og Fødevarerministeriet
Naturstyrelsen

www.naturstyrelsen.dk
Tlf. 72 54 30 00

Miljø- og Fødevarerministeriet
Naturstyrelsen

Tisvilde Hegn

A. Den forsvundne landsby Torup

Egnens historie fortæller, at landsbyen Torup med 16 gårde blev forladt, efterhånden som sandflugten fjernede levedgrundlaget på egnen.

Amatørkæologer søgte fra 1958-67 efter den forsvundne landsby. I 1965 gav eftersøgningerne resultat. Fosforsyreprøver viste, at man befandt sig i et område, hvor der havde været møddinger.

Udgravninger i perioden 1969-1972 afslørede rester af gammel bebyggelse samt adskillige fund, særligt keramik, som havde afgørende betydning for dateringen. Fundet af en mønt fra ca. 1320 viste endvidere, at landsbyen havde været beboet i adskillige hundrede år.

B. Trolde skoven

Trolde skoven består af 100-200 år gamle skovfyr. Det er den ældste del af skoven fra begyndelsen af 1800-tallet. Træerne er med tiden blevet stærkt forkrøblede og forvredne. Mange har bugtede stammer, som ligger hen ad jorden eller har lavtsiddende og stærkt krogede grene. Formerne skyldes sandsynligvis både vindens påvirkning, angreb af skadedyr (fyrreviklens larve) og den magre jordbund i området.

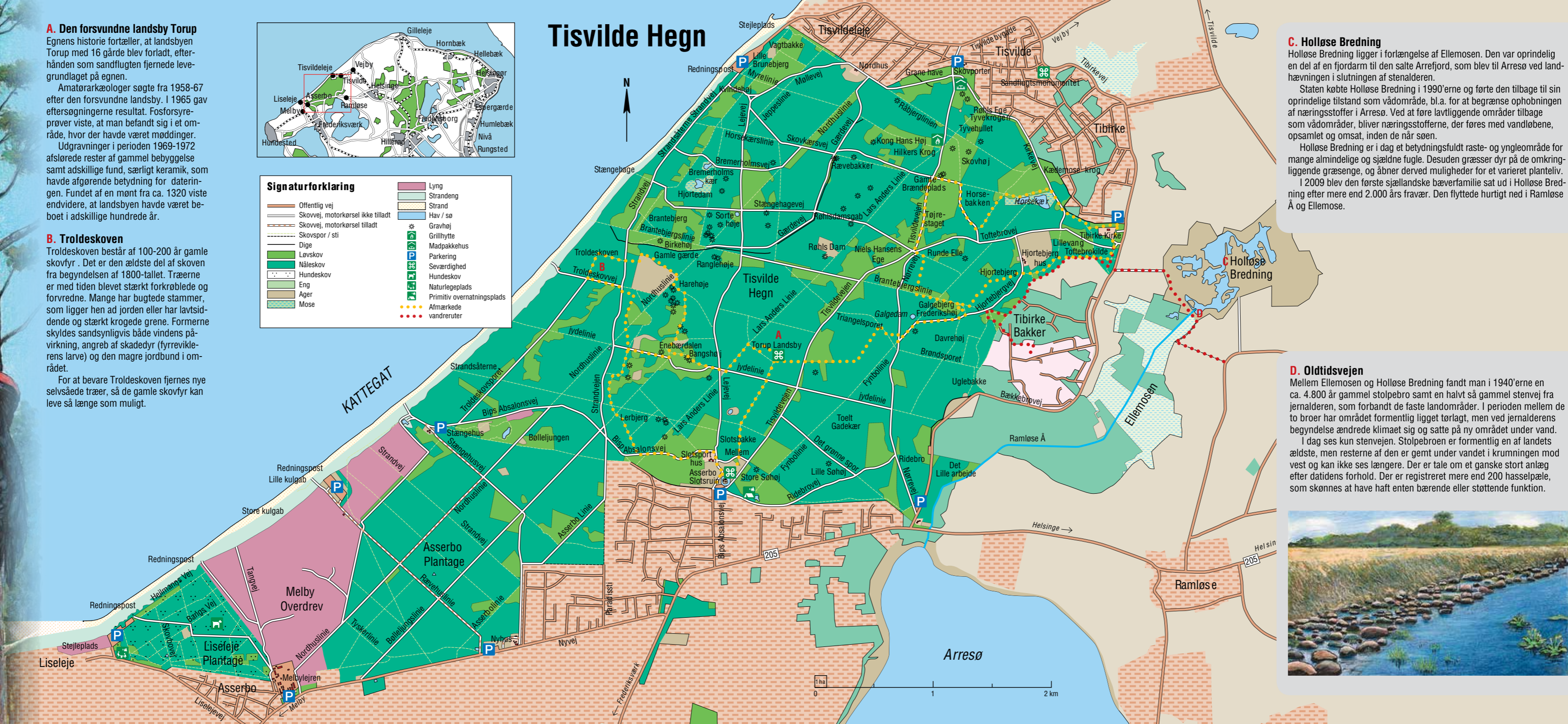
For at bevare Trolde skoven fjernes nye selvsåede træer, så de gamle skovfyr kan leve så længe som muligt.

Signaturforklaring

	Offentlig vej		Lyng
	Skovvej, motorkørsel ikke tilladt		Strandeng
	Skovvej, motorkørsel tilladt		Strand
	Skovspor / sti		Hav / sø
	Dige		Gravhøj
	Løvskov		Grillhytte
	Nåleskov		Madpakkehus
	Hundeskov		Parkering
	Eng		Seværdighed
	Ager		Hundeskov
	Mose		Naturlegeplads
	Alfmærkede vandruter		Primitiv overnatningsplads

Tisvilde Hegn

C. Holløse Bredning

Holløse Bredning ligger i forlængelse af Ellemosen. Den var oprindeligt en del af en fjordarm til den salte Arrefjord, som blev til Arresø ved landhævningen i slutningen af stenalderen.

Staten købte Holløse Bredning i 1990'erne og førte den tilbage til sin oprindelige tilstand som vådområde, bl.a. for at begrænse ophobningen af næringsstoffer i Arresø. Ved at føre lavtliggende områder tilbage som vådområder, bliver næringsstofferne, der føres med vandløbene, opsamlet og omsat, inden de når søen.

Holløse Bredning er i dag et betydningsfuldt raste- og yngleområde for mange almindelige og sjældne fugle. Desuden græsser dyr på de omkringliggende græsnge, og åbner derved muligheder for et varieret planteliv.

I 2009 blev den første sjællandske bæverfamilie sat ud i Holløse Bredning efter mere end 2.000 års fravær. Den flyttede hurtigt ned i Ramløse Å og Ellemose.

D. Oldtidsvejen

Mellem Ellemosen og Holløse Bredning fandt man i 1940'erne en ca. 4.800 år gammel stolpebro samt en halvt så gammel stenvej fra jernalderen, som forbandt de faste landområder. I perioden mellem de to broer har området formentlig ligget tørlagt, men ved jernalderens begyndelse ændrede klimaet sig og satte på ny området under vand.

I dag ses kun stenvejen. Stolpebroen er formentlig en af landets ældste, men resterne af den er gemt under vandet i krumningen mod vest og kan ikke ses længere. Der er tale om et ganske stort anlæg efter datidens forhold. Der er registreret mere end 200 hasselpæle, som skønnes at have haft enten bærende eller støttende funktion.

